

Становище

за дисертацията на Недялко Желев на тема
„Войните на XX век – романови интерпретации
в славянските литератури след 1989 г.“
от проф. дн Маргрета Григорова

Оценка на дисертационния труд

Дисертацията на Недялко Желев изпълнява нелеката славистична цел да обхване многобройна група автори и романови творби от няколко славянски литератури (българска, чешка, полска, литературите на народите от бивша Югославия), писани след 1989 г. и свързани с войни, наложили печата си върху облика на XX век, решаваща част от „приноса му“ към военния опит на човечеството. Неслучайно той е определян и като „век на войни“ – определение, което дисертантът свързва с едноименната книга на Уилям Енгдал от 2004 г. и посочва войните като основен аспект на разрушителните (или саморазрушителните) тенденции на века, обзет от толкова много „-изми“, изразяващи основните движения и явления в него.

Дисертационната тема включва два основни компонента: войните на двайсети век и романовото писане за тях. Писане, което има свои константи, разнообразни форми и вариативност, що се отнася до представените в доктората войни и конструирането на тяхната картина – Първата и Втората световна, Междусъюзническата, Югославските войни от 90-те. Темата е успешно и изчерпателно развита в балансирана композиция от четири глави. Първите две глави са с теоретично-методологичен характер и разглеждат феномена на войната и основните характеристики на военното писане. Останалите две глави обхващат конкретните произведения, като ги групират според два критерия: повествователни модели и тематични доминанти. Броят на разгледаните произведения (24 романа) е респектиращ. Трябва да се отбележи, че такъв тип панорамна дисертация, която обхваща голям материал от няколко литератури, е много по-труден, отколкото изследване, концентрирано върху малко на брой избрани текстове, върху една литература и един автор. Респектиращ е и обемът на дисертационния труд, който се отличава със съдържателна плътност.

За съжаление историческото и историко-политическото време е конфликтно и катастрофично време и има милитаристично измерение, съществуват концепции за

цикличния характер на войните, причините им са предмет на социологичната дисциплина полемология, на историческата география, на философията, психологията и др. Сред многото възможни теории и подходи към феномена на войната, дисертантът избира като основна бленда „Психологията на войната“, представена в първа глава и поделена на няколко аспекта – страх и героизъм, унищожение на злото, подялба на ролите според концепта за „театра на войната“, психологическите манипулации, чието ядро е насочването на агресията. Тук прави впечатление ключовото присъствие на психолозите Фройд, Маслоу, Бекър и Ото Ранк, свободното преминаване през поредица от интердисциплинарни публикации и концепции (Лаура Аше и Иън Патерсън, Елизабет Кример, Кенет Бърк, Льобон, Пол Фъсел, Ернст Юнгер, Ханна Сегал).

Писането за войната е обект на втората глава от дисертацията. Недялко Желев показва до каква степен още Първата (Голямата) световна война налага печата си върху литературата и изкуството, как тя предшества и в голяма степен чрез нея се стига до триумфа на тоталитаризмите на века. Дисертантът преминава през доста трудове по темата за литературата/словото и войната и техните концепти, така че успява чрез тях да обхване изчерпателно основните характеристики на писането за войната. Сред тях са публикациите на Маклофин, Хайнс, Мадокс, Олшевска, Кьосев, Приморац, Матанич. Основни за изследването за двата основни модела, предложени от Хайнс – личния и общия, автобиографичния и епично-историчния. Акцентувани са актуални концепти, като например концептът за „бойния гнозис“ (Джеймс Кембъл). Открити са позициите на пишещия (участник, свидетел, близък на жертвите, неговия пол и характеристики, дали е писател или аматьор). Изяснена е ролята на дистанцията (или нейната липса), ефекта на безмълвие, характерен за военната и поствоенната травма, прехода от документално към фикционално. В отделни подглави са разгледани основните характеристики на романите за войната, целите и функциите на писането за войната. Акцентувана е темата за жертвата, за антипасторалното, документализма и мемоаризма, писането за войната като позиция срещу самата нея.

Трета и четвърта глава въвеждат в поредицата на изследваните романи, които често се появяват в съпоставителен план, през призмата на очертаната проблематика. В трета глава са представени пет повествователни модела: историческо и епическо повествование, историографско/дневниково/свидетелско, експериментално/фикционално, от позицията на

жената и на детето. Последните два модела са от особена важност за дисертацията свързани с перспективата на женското писане и печата на войната върху децата (техният сблъсък с нея, показан и като „израстване“). Като илюстрация на първия модел със сръбска картина на Първата световна война и времето след нея очерково-аналитично е представен романа на Вук Драшкович „Александър от Югославия“ и неговото продължение „И гроб, и роб“. Двата романа обхващат съдбата на Сърбия и Югославия от Великата война до 1982 г. Освен важността на главните исторически фигури (в центъра е Александър Караджорджевич) една от най-интересните повествователни роли принадлежи на вписания разказвач Лука Месечина. Разказът за войната (Първата световна) преминава през неговия дневник, който всъщност бива погребан (а с него и част от пишещия).

Драмата на Югославските войни от 90-те години е обгледана през повествователния модел на дневниковото/свидетелско и документално писане от различна според наблюдението или участието свидетелска позиция. Разгледани са романите на двама босненски писатели (Ивица Джикич и Емир Сулягич), една сръбска писателка (Ясмينا Тешанович) и един хърватски автор (Ратко Цветнич), което позволява да бъде разказана, разследвана и осъдена братоубийствената драма на войните от позицията на народностите, участвали в нея. Недялко Желев показва как Джикич, Сулягич и Тешанович пишат за клането в Сребреница и отговарят на въпроса „защо“ и „как“ се е случило. Джикич прави това с историографски подход, от позицията на страничния наблюдател, Сулягич – чрез личния спомен, от позицията на оцелелия. Това са два различни отговора на въпроса „защо“ се случва избиването, чийто отговор е свързан с патологията на войната. Тешанович визира същата история през окото на „съда“ (процеса в Белград) над действията на военните. В странична и по-различна позиция е разгледан романът на Ратко Цветнич (бивш журналист, участник в хърватската армия), който няма отношение към Сребреница, а показва в дневников формат и фрагментарна композиция трагикомични сцени, примесени с оценки и анекдотични ситуации.

Три полски романа са разгледани в трета („Експериментално хроникьорство и алтернативна реалност“) и пета подглава („Войната, видяна от женска перспектива“): „Лала“ на Яцек Денел, „Лед“ на Яцек Дукай в трета и „Правек и всички времена“ на Токарчук – в пета). Те показват значението на времевата дистанция за изобразяването на най-травматичните събития в полската история. Дистанция, която при Денел води до

определеното като „експериментално“ представяне на родова хроника и предаване на разказа от старата жена към нейния внук. При Дукай дистанцията се проектира във фантастичен и алтернативно-фикционален подход, при Токарчук в митологично-фантастични елементи и магически реализъм. „Правек и всички времена“ на Токарчук е разгледан в една група с „Все едно ме няма“ (*Kao da me nema*, 1999) на Славенка Дракулич и „Мона“ (2019) на Бианка Белова тъй като тук е потърсен модела на женското писане (в пета глава). Романът „Еуропеана“ на чешкият писател Патрик Оурнджик е вписан в трета подглава, разгледан е моделът на оцветеното от сарказъм повествование за ужасните изобретения на войната.

Една от най-дълбоко влизащите в разрушителната сила и последици на войната подглави е четвъртата - „Израстване или детският сблъсък с войната“, където са представени „Хотел Тито“ (2010) на хърватската писателка Ивана Симич Бодрожич, романите „Югославия, моя страна“ (2012) на словенеца Горан Войнович и „През студената земя“ (2009) на чешкия автор Яхим Топол. Тук са показани травмиращите ситуации на разрушени семейства и оцетено детство, на принудително израстване в осакатена среда. Много подходящо се вписва погледът на американския психиатър Дон Лагроун с въведеното от него понятие „синдром на военното семейство“.

Четвърта глава „Тематични доминанти“ отделя внимание и на два български романа – „Рана“ на Захари Карабашлиев и „Сестри Палавееви“ на Алек Попов. Много успешно са представени тематичната доминанта за фигурата на водача (тя завръща отново към романа на Драшкович), за променливата граница между позицията на „добрия“ и „лошия“ във войната (при съпоставително четене на романа „Немците“ (2012) на чешката писателка Якуба Каталпа, „Морфин“ (*Morfina*, 2012) на поляка Шчепан Твардох и хърватския „Овце от гипс“ (*Ovce od gipsa*, 1997) от Юрица Павичич), за синдрома на „повредените хора“ и цикличното заавръщане към войната.

Оценка на приносните моменти, публикациите и другите дейности на дисертанта

Дисертационният труд на Недялко Желев показва извършена огромна и успешна работа върху голям брой романи от няколко литератури – селектирани и анализирани в точно намерена съдържателна композиция, според комплексен модел, който е оригинално решение на дисертанта. Трудът създава ясна панорама на това как литературите на

славянските народи, в чиито съдби войните са вплетени по различен начин, виждат тези войни и пишат за тях след 1989 г. Приноси са и въведените за първи път в български изследователски дискурс творби от най-ново време. Оригинален е избраният подход, в който намират приложение разноаспектни изследвания за войната, сред които изпъкват и психоаналитичните трактовки. Използваната и диалогизирана по най-подходящ начин научна литература е респектираща и включва англоезични и славяноезични автори, в това число и българските изследователи по изследваните теми.

Направените по дисертацията научни публикации са четири на брой, а цялостната дейност на докторанта в рамките на проекти, научно-популярни публикации, участия във форуми, съставителска дейност и преподавателска работа, представя активния контекст и максимума съпътстващи дейности в процеса на работа над дисертационния труд.

Заклучение

Дисертационният труд в комбинация с всичко изпълнено от дисертанта в областта на неговите задачи през периода на неговата докторантура има несъмнени приноси качества и достойнства и Недялко Желев напълно заслужава да му бъде призната научната степен „доктор“ по направление 2.1. Филология. Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия (История на славянските литератури)